

BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE ETİK

Not: Bu bölüm Gurbetoğlu, 2018 ders notlarından alınmıştır.

Etik Nedir?

Latince ethos (töre, gelenek, alışkanlık) kelimesinden türetilmiş

“Etik”, TDK sözlüğünde “çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır.

Etik değerlerin varlık amacı, bilimsel çalışmaların niteliğini yükseltmek, araştırmacıların bireysel performans ve üretkenliğini artırmak, bilim alanındaki ilerlemenin sağlıklı zeminde yürütülmesini sağlamaktır (Gurbetoğlu, 2015).

Etik İlkeler:

TÜBİTAK etik ilkeler konusunda 6 temel ilke belirlemiştir.

1. Gerçeğe Uygunluk:

Veriler, sadece bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemlerden elde edilmeli ve yorumlar ve değerlendirilmesinde bilimsel yöntemlerin dışına çıkılamaz. Bu bağlamda elde edilmiş veriler saptırılamaz, elde edilmiş sonuçlar araştırma sonuçları gibi gösterilemez.

2. Bilimsel Araştırmanın Zarar Vermemesi:

Bilimsel araştırma sürecinde deneklerin zarar görmemesi, deneklerin bilgilendirilmesi gibi sağlık konusunda bilgilendirmeyi zorunluluk arz etmektedir. Deney hayvanlarının acı çekmemesi dikkate alınmalıdır.

3. Sorumluluk ve Haklar:

Bilim insanı araştırma bulguları ile ilgili olarak toplumu bilgilendirmek ve olası zararlı uygulamalar konusunda uyarmak zorundadır. Ayrıca bilim insanı kendi vicdani kanaatine göre zararlı sonuçlar doğuracak araştırmalara katılmama hakkına sahiptir.

4. Yazarların Belirtilmesi:

Araştırma sonuçları araştırmayı yapanların tümünün isimleri katkıları oranında yayınlanır. Araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve yayına hazırlanmasında etkin katkıda bulunmamış kişilerin isimleri yazar listesinde yayınlanamaz.

5. Kaynak Gösterme ve Alıntılar:

Araştırma sonuçlarının yayınlanmasında yararlanılan, kitap, dergi ve her türlü alıntı kaynağı belirtilmek zorundadır. Evrensel olarak tanınan kuram ve matematiksel formüller gibi bilinen bilgiler dışındaki herhangi bir yapıt ve bilgi izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz veya yayınlanamaz.

6. Akademik Etkinliklerde Etik ve Bilim İnsanı:

Bilim insanı, akademik yaşamının bütün evrelerinde ve öğretim, yöntem ve akademik değerlendirmelere ilişkin görevlerde bilimsel liyakati temel olarak ölçüt olarak kabul eder, temel etik kurallarının dışına çıkmasına göz yummaz. Eğitimin eksik verilmesi, kopyacılık, akademik ilerleme ve ödül jürilerinde bilimsel liyakat ölçülerinin dışına çıkmak, kişileri kayırmak ve benzer davranışlar kabul edilemez.

TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) Bilimsel Doğruluk Temel İlkeleri

- 1. Dürüstlük (honesty):** Bilim insanı araştırmalarının amaçlarını, yöntemlerini, bulgularını, çözümlemelerini, yorumları ile olası uygulamaları açıklarken ve başkasının çalışmalarını değerlendirirken dürüst olur.
- 2. Güvenirlik (reliability):** Bilim insanı araştırmalarını dikkat ve özenle yapar, araştırma sonuçlarını tarafsız bir şekilde ve gerçeğinden saptırmadan sunar.
- 3. Nesnellik (objectivity):** Bilim insanı çalışmalarında değerlendirmelerinde, gerekçelerinde nesnedir.
- 4. Tarafsızlık (impartiality):** Bilim insanı çalışmalarında, politik, yönetsel, dinsel, ırksal ve ideolojik oluşumların, baskı gruplarının ve diğerk kişi ve kuruluşların etki ve telkinlerinden özgürdür; çıkar düşüncesinden uzak durur.

5. Bağımsızlık (independency): Bilim insanı çalışmalarında ve kararlarında, politik, yönetsel, dinsel, ırksal ve kültürel değer yargılarından, çıkar düşüncelerinden ve kamuoyundan bağımsız hareket eder.

6. Açıklık (openness): Bilim insanı çalışmalarından elde ettiği sonuçları, diğer bilim insanlarıyla, ilgili kişi ve kurumlarla ve bilim topluluğuyla yayın yoluyla paylaşmaya istekli olur. İlke, araştırma sonuçlarının uygun bir biçimde saklanması ve ulaşılabilir olmasını da kapsar.

7. Hakkaniyet (fairness): Bir bilim insanı başkalarının çalışmalarına, bulgularına ve keşiflerine uygun şekilde atıfta bulunmak, yeterli ve yerinde bir şekilde kredilendirmek, çalışma arkadaşlarına saygılı ve adil olmak zorundadır.

8. Saygı ve Sakınma: Bilim insanı, insan haklarına, toplumsal ve etik değerlere saygılı olur, hukukun üstünlüğüne inanır; çalışmalarında insanlara, diğer canlılara, doğaya, çevreye ve kültürel mirasa zarar vermemeye çaba gösterir.

9. Sorumluluk: Bilim insanı, diğer bilim insanlarına, çalışmalarının etkileyebileceği kişilere karşı sorumluluğunun bilincindedir; genç bilimcilerin eğitimlerine ve araştırmalarına katkıda bulunur; yol gösterici ve örnek olur (Gurbetoğlu, 2015).

Araştırmalarda Başlıca Etik İhlalleri

TUBİTAK (2006), etik ihlallerini řu şekilde listelemektedir;

1. Uydurma (fabrication):

- Araştırmaya dayanmayan veya araştırmada bulunmayan verileri üretmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak anlamındadır.
- Bir başka ifadeyle; sunulan veya yayınlanan belgeyi gerçeğe aykırı olarak düzenlemek, bir belgeyi değiştirmek yahut gerçeğe aykırı belgeyi bilerek araştırmada kullanmak demektir.
- Kuru laboratuarcılık (dry labbing), masa başı araştırma (desk research) gibi terimler de uydurmacılığı belirtmek için kullanılmaktadır.

2. Aşırma (plagiarism), İntihal:

- TDK sözlüğünde “Aşırma”, “bir kişinin eserinde başka kişilerin ifade, buluş veya düşüncelerini kaynak göstermeksizin kendisine aitmiş gibi kullanması” şeklinde tanımlanmıştır.
- Aşırmacılık için haksız kullanma, kendi adına geçirme, intihal, yağmacılık ve korsanlık gibi terimler de kullanılmıştır.
- Temelde aşırmacılık başkalarına ait olan araştırma verilerinin, olduğu gibi, kaynak bildirilmeden ve kendi araştırma verileri imiş gibi kullanılmasıdır.
- Daha geniş anlamıyla; bir başkasına ait olan bir fikrin, buluşun, araştırma sonuçlarının veya araştırma ürünlerinin bir bölümünün ya da tümünün, hatta kitapların tümünün ya da bir bölümünün kaynak gösterilmeksizin istemli olarak kopya ya da tercüme edilip yazarın kendi üretimi imiş gibi gösterilmesine aşırma denir.
- Yabancı dilden kitap, makale vb tercüme ederek kendi eseri imiş gibi yayımlamak da bu türdendir.

3. Duplikasyon (duplication) Yinelenen Yayın:

- Aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayımlamaktır.
- Araştırma raporlarının doğrudan iki ayrı dergide aynen yayımlanması veya araştırmanın bölünerek ve kısmen değiştirilerek birden çok dergide yayınlatılması bu türdendir.

4. Dilimleme (Least Publishable Units):

- Duplikasyona benzer etik dışı tutum ve davranışları ifade eder.
- Tek bir raporla sunulabilecek bir araştırma veri, bulgu ve sonuçlarını, çok sayıda yayın sahibi olmak amacıyla bölerek, birden fazla yayın haline getirmektir.
- Mizahi bir terimle salam dilimleme (**salamizasyon**) olarak da adlandırılır.

5. *Çarpıtma (falsification):*

- Ortaya çıkan verilerin en uygun olanları alınıp uygun olmayanları atılarak, ahlak dışı bir tutumla bilimsel varsayımları güçlendirilmeye çalışmaktır.
- Burada, sonuçların istedik yönde belirlenebilmesi için araştırmayı yönlendirip sonuçları değiştirmek söz konusudur.
- Bu amaçla, araştırma kayıtları ve veriler araştırmacı tarafından tahrif ederek istedik yönde değişime uğratılır.
- Araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirme dışı tutmak veya kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek de çarpıtma olarak değerlendirilmektedir.

6. *Kurum Desteğini Belirtmeme:*

- Ekonomik veya araçsal kaynaklar bakımından kurumlarca desteklenerek yürütülen araştırmaların, sonuçlarını içeren sunum ve yayınlarda, destek veren kurum veya kuruluş desteğini belirtmemektir.

7. Yazar Adlarında Değişiklik Yapma:

- Araştırma raporunda, ortak araştırıcı ve yazarların yazılı görüş birliği olmadan, araştırmada aktif katkısı bulunanların isimlerini çıkartmak,
- Yazarlıkla bağdaşmayacak katkı nedeniyle yeni yazarlar eklemek veya yazar sıralamasını değiştirmek,
- Araştırmaya katkısı olmayan kişilerin (hayali yazarlık) adının yazılması vb dir.

8. Diğer:

- Araştırma ve yayın etiği ilkeleriyle bağdaşmayan diğer davranışlarda bulunmak,
- Kullanılacak kaynakların seçiminde yanlı davranmak,
- Disiplinsiz, dikkatsiz veya özensiz davranarak araştırmada kasıtlı olmayan bazı hatalara neden olmak.